

Afscheids-
interview Albert
Groothedde

Verwoesting en
verlossing van
Jeruzalem bij Lucas

Starten met
luchtalarm

jaargang 68
nummer 4
november 2023

Israëlmagazine

verbonden

Beestachtig	3
Israël laat zich overrompelen	4
Thuis in Jeruzalem	6
Drievoudige loyaliteit	7
Verwoesting en verlossing van Jeruzalem	8
Van loofhut naar luchtalarm	10
Vergeeten rijkdom	11
Israël, een wereld apart	12

Bij de foto op de voorpagina:

'Bring Liri Albag back'. Et cetera. Meer dan 200 zonen en dochters van Israël werden door Hamas gekidnapt. Afbeeldingen als deze doen denken aan oude Bijbelwoorden: 'Rachel huilt om haar kinderen en wil zich niet laten troosten, omdat ze er niet meer zijn' (Jeremia 31:15; Mattheüs 2:18). (foto Chaim Goldberg/Flash90)

Hem (de HERE) moeten zijn schepselen vrezen
en niemand moet zijn naaste aandoen,
wat hij niet wil dat hem aangedaan wordt

Testamonium Naphtali (200-100 v.Chr.)

Verbonden is een uitgave van het deputaatschap Kerk en Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Aan *Verbonden* ligt de visie ten grondslag dat kerk en Israël diep en voorgoed verbonden zijn. Het blad biedt bezinning op kerk, Israël en jodendom en de ontmoeting hiertussen. Het deputaatschap is een van de partners in het Centrum voor Israëlstudies (CIS). Een door het CIS uitgezonden Israëlconsulent geeft in Jeruzalem gestalte aan deze ontmoeting en doet hiervan in *Verbonden* geregeld verslag.

colofon

Commissie van redactie: ds. A. Brons, drs. L. van Dalen, dr. C.M. van Driel, drs. A. Hoekman
Eindredacteur: C.M. van Driel, e-mail: cmvdriel@solcon.nl, tel.: (0318) 701560
Website: www.kerkenisrael.nl
Contact deputaten Kerk en Israël: e-mail: info@kerkenisrael.nl
Administratieadres: Landelijk kerkelijk bureau van de Chr. Geref. Kerken, Ghandistraat 2, 3902 KD Veenendaal, Postbus 334, 3900 AH Veenendaal, tel.: (0318) 582350 fax (0318) 582351, e-mail: adressenbeheer@cgk.nl
Penningmeester: P.A.J. Pruijssers, e-mail: penningmeester@kerkenisrael.nl, Bankrekeningnummer: NL19 INGB 0000 3652 71, t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref. Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester, hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.

Lieuwejan van Dalen

Beestachtig

In de vroege morgen van zaterdag 7 oktober 2023 overspoelden Hamas-terroristen Israëls dorpen en steden om dood en verderf te zaaien. Urenlang trokken ze moordend langs deuren en over wegen. Het kwaad dat de naam Hamas draagt, liet zijn diabolische gezicht zien.

In het gebied rondom Gaza moesten Israëls burgers toezien hoe familieleden, bekenden en buurtgenoten werden afgeslacht. De straten van Sderot lagen bezaaid met lichamen. Honderden onschuldige mensen werden in koelen bloede vermoord. Anderen werden als 'trofeeën' afgevoerd naar Gaza. Zonder twijfel zal deze dag de boeken ingaan als een van de zwartste in Israëls geschiedenis.

Moment

Het moment waarop Hamas toesloeg, was niet willekeurig gekozen. Het was de afsluiting van Soekot en Simchat Thora. Dat zijn uitbundige feestdagen in Israël – door velen gevierd als een vakantie-week. Bovendien was het Sjabbat – en dat betekent dat bijna alles stil ligt. Waar vreugde en vrede centraal stonden, sloegen wreedheid en terreur toe op een manier die niemand voor mogelijk had gehouden. Vijftig jaar geleden brak de Jom Kipoer-oorlog (1973) uit. Ook toen was het een heel bijzondere dag, en werd het land verrast door de vijand. Het door Hamas

gekozen moment is een boodschap op zich: er kunnen tientallen jaren overheen gaan, maar wij zullen niet rusten voordat de staat Israël vernietigd is.

Manier

De satanische aard van Hamas bleek uit de wijze waarop men te werk is gegaan. Niet alleen IDF-soldaten, maar ook vele burgers zijn gedood. Onder hen vrouwen, jongeren en kinderen. Bejaarden en moeders met een kind aan de hand werden naar Gaza weggevoerd. Getraumatiseerde burgers werden gemarteld door Palestijnse menigten, dode lichamen werden geschonden. Hamas en Islamitische Jihad hebben zo laten zien wat hen drijft: pure haat tegen alles wat Israël heet (of voor Israël kan worden aangezien). Hun nietsontziende kwaad heeft de Israëlsche samenleving ontwricht. Hebben de feestvierende Palestijnen zich gerealiseerd wat Hamas zo over de Gazastrook heeft afgeroepen?

Europa

Dat Palestijnen in de Gazastrook en op de Westbank na de terreuraanvallen feest

vierden, was te verwachten. Keer op keer klappen, zingen en dansen Palestijnen als er Joods bloed vloeit. Maar dat dergelijke taferelen ook in Europa voorkomen, doet ons huiveren. Waar gaat dat heen? In Berlijn werd de Israëlsche vlag als blijk van steun en meelevens geprojecteerd op de Brandenburger Tor. Maar iets verderop, in het stadsdeel Neukölln, vierden Hamas-sympathisanten dat Israël in het hart getroffen is. In Londen vonden soortgelijke gebeurtenissen plaats. Ook in Nederlandse steden gingen mensen met Palestijnse vlaggen de straat op om een 'statement' te maken. Maar aandacht vragen voor je zaak of opkomen voor je recht, is wezenlijk iets anders dan beestachtige terreur steunen. <<

Joodse symbolen

Simchat Thora, Vreugde van de Thora

Aansluitend op het Loofhuttenfeest viert Israël Simchat Thora. De vreugde dat God aan zijn volk het teken van zijn verbondstrouw heeft toevertrouwd. Psalm 147 zegt daarover: 'Hij maakt zijn woorden aan Jakob bekend zijn wetten en voorschriften aan Israël'. Op deze dag wordt het laatste hoofdstuk van Deuteronomium gelezen en begint men gelijk weer met Genesis. Gods Woord heeft immers geen einde. Het is altijd een dag van grote vreugde waarop men met een Thorarol in de armen een rondgang door de synagoge maakt, waarbij de gazzan zingend voorop gaat. Het had ook dit keer een dag van louter vreugde moeten zijn, maar over de blijdschap viel een diepe schaduw vanwege het binnenvallen van de terreurorganisatie Hamas in het zuiden van Israël, daarbij vooral onder burgers dood en verderf zaaiend.

Israël laat zich overrompelen

Zowel in 1973 als in 2023 overrompelden vijanden onverwachts Israël. Hoe is dat mogelijk bij een land met een goede inlichtingendienst en een sterk leger?

Op die fatale ochtend van 6 oktober 1973 rolden Syrische tanks binnen op de Golanhoogvlakte. Het Egyptische leger stak het Suez-kanaal over. Israël wachtte de zwaarste oorlog na zijn oprichting in 1948.

Het succes van de Zesdaagse Oorlog in 1967 had Israëliërs het gevoel van onoverwinnelijkheid gegeven. Israël veroverde toen in korte tijd de Sinaïwoestijn op Egypte, de Westelijke Jordaanoever inclusief Oost-Jeruzalem op Jordanië en de Golanhoogvlakte op Syrië. De gedachte was dat de Arabieren de vernedering van 1967 nooit te boven zouden komen. Ze zouden de wapens niet hebben en het lef niet hebben om een oorlog te beginnen.

Door dit waanidee negeerde Israël de rode lichten. En die waren er. De Sovjet-Unie had Syrië en Egypte wapens geleverd. In de herfst van 1973 had koning Hoessein van Jordanië, die op dat moment ruzie had met Egypte en Syrië, in het geheim premier Golda Meir ontmoet en haar gewaarschuwd dat die landen oorlog wilden voeren.

Zelfs toen Syrische en Egyptische troepen naar het front trokken, bleven Israëlische inlichtinganalisten denken dat de kans op oorlog klein was. Toen het al te laat was – de avond voor de aanval – gaf Israëls meesterspion in Egypte, Ashraf Marwan, de secretaris van Sadat en Nassers schoonzoon, door dat Egypte zou aanvallen.

Bevolking vast

Toen de aanval plaatsvond was het Jom Kippoer – de Grote

Verzoendag, de dag waarop een grote meerderheid van de bevolking vast en zich in de synagoges verzamelt. Op die dag zijn er geen radio-uitzendingen en de luchthaven is dicht. Het oproepen van de reservisten zou volgens Syrië en Egypte lang duren. Maar het nieuws verspreidde zich als een lopend vuurtje. Reservisten verlieten de synagoges en ze bereikten – dankzij de lege wegen – hun eenheden snel. Aanvankelijk leek de situatie hopeloos. Zowel aan het noordelijk als aan het zuidelijk front stonden de Israëlische militairen tegenover een grote overmacht van bijna tien keer zoveel tanks. Israëls luchtmacht was niet zo sterk meer als in 1967. De gevechtsvliegtuigen bleken niet opgewassen tegen de nieuwe luchtdoelraketten die de Russen aan Syrië en Egypte hadden geleverd.

In het noorden rolden Syrische tanks de Golanhoogvlakte op. In de Sinaï slaagden de Egyptische troepen erin om de Bar Lev Linie te verpulveren. Dat was een keten van militaire bolwerken die Israël aangelegd had langs de oostelijke oever van het Suezkanaal.

Het doel van de Egyptische president Anwar Sadat en de Syrische president Hafez Assad was gebieden terug te veroveren die Israël in de oorlog van 1967 had veroverd. Sadat dacht aan 10 kilometer land en talrijke Israëlische gesneuvelden. Dat zou internationale druk op Israël veroorzaken en het doen terugtrekken naar de grenzen van 1967. Bovendien ging het Sadat erom 'de eer' terug te winnen, die Egypte was verloren in 1967 toen Israël de Egyptische luchtmacht vernietigde en de Gazastrook en het schiereiland Sinaï bezette. Maar de meerderheid van de Israëliërs geloofde dat de vijandelijke legers van plan waren de Joodse Staat te vernietigen. Defensie-minister Moshe Dayan wilde zelfs publiekelijk verklaren dat Israël 'de derde tempel' (de staat) kon verliezen. Meir verbood hem dat te zeggen. Meir verzocht de Amerikaanse president Nixon om wapenleveranties en hij keurde die goed.

Vallei van de tranen

Gelukkig voor de Israëliërs liep de opmars van Syrië en Egypte vast. Het was een tankbataljon van Avigdor Kahalani die de Syrische tanks wist tegen te houden in wat later de *Vallei van de tranen* zou heten. Op de vierde dag, toen hij versterkingen kreeg, begonnen zij de Syriërs terug te slaan.

Toen de Egyptische pantservoertuigen bij de Mitlapas kwamen, bevonden ze zich buiten de bescherming van hun eigen raketten en vliegtuigen. Daardoor werden ze het doelwit van Israëlische bommenwerpers, die tientallen tanks en andere pantservoertuigen in vlammen op deden gaan.

Generaal Ariel Sharon deed een meesterzet door het Suez-kanaal over te steken met zijn 143e pantservedivisie. Daardoor kon het Israëlische leger het Derde Egyptische Leger, dat het Suez Kanaal was overgestoken, omsingelen en met vernietiging bedreigen. In Syrië bedreigde de Israëlische artillerie Damascus. Op 24 oktober werd onder druk van de Verenigde Naties een staakt-het-vuren bereikt.

Agranat Commissie

Na de oorlog zette Israël de Agranat Commissie op om de tragedie van het verlies van 2378 soldaten te onderzoeken. Na de publicatie rolden militaire koppen – en Meir nam ontslag. Wie won de oorlog? Syrië verloor. De poging de Golanhoogvlakte terug te veroveren liep op niets uit. Sadat was van mening dat Egypte had gewonnen. Zijn opinie was gebaseerd op de eerste dagen van de oorlog en niet op de laatste. Sadats geloof dat de schande was weggenomen, stelde hem in staat vredesonderhandelingen te beginnen. Hij en Israëls premier Menachem Begin sloten in 1979 een vredesverdrag dat een jaar later inging. Dat was het belangrijkste politieke gevolg van de oorlog. Israël ontruimde de Sinaï. Vrede was een groot goed waar beide landen baat bij hadden.

Megaterreur in 2023

In de vroege ochtend van 7 oktober 2023 – dus 50 jaar na de Jom Kippoeroorlog – leek de geschiedenis zich te herhalen. Terroristen van Hamas en Islamitische Jihad schoten militaire posten kapot, vielen Zuid-Israël binnen en richtten een gruwelijk bloedbad aan. Ze doodden 1400 burgers en soldaten en ontvoerden er meer dan 200, inclusief buitenlanders.

Generaal Sharon tussen zijn troepen aan de overkant van het Suezkanaal (foto: GPO)

Tanks op de Golanhoogte, achtergelaten door het Syrische leger (foto: GPO)

Opnieuw waren er inlichtingen geweest en opnieuw schatten inlichtinganalisten die onjuist in. Toch zijn er belangrijke verschillen met 1973. In 2023 is de blunder groter. In 1973 zagen politieke en militaire leiders de aanval aankomen, alhoewel het toen al te laat was. In 2023 is de overrompeling totaal.

Een ander verschil is dat Israëls leger in 1973 de strijd uitstreed aan het front – ver weg van bevolkingscentra. Nu zijn burgers de dupe. Israëls burgers krijgen te maken met terreuraanvallen en raketbeschietingen. En als het leger de terroristen van Hamas en Islamitische Jihad bestrijdt, vallen er Palestijnse burgerdoden in Gaza.

Gevolgen

Wat de gevolgen zullen zijn van de 2023 oorlog is moeilijk te voorspellen bij het schrijven van dit artikel. Een mogelijkheid is dat de strijdende partijen onder internationale druk en met de hulp van derden akkoord gaan met een staakt-het-vuren zonder verdwijning van Hamas. Dan is het volgende, nog ernstiger, conflict een kwestie van korte tijd.

Een gunstig scenario zou zijn dat met de hulp van Arabische landen en de VS de Palestijnse Autoriteit weer aan de macht komt in Gaza. In 2007 pleegde Hamas daar een staatsgreep. Nog een ander scenario is mogelijk en – mijn inziens – waarschijnlijker. Dat is dat de rechtse partijen in Israël nog sterker worden, de haat onder Palestijnen tegen Israël groeit en de situatie voor de Palestijnen uitzichtlozer wordt dan ooit. Een toenemend aantal Palestijnen – vooral jongeren en beter opgeleiden – zullen dan proberen Noord- en Zuid-Amerika en Europa te bereiken.

Ten slotte: het conflict kan uitzichtloos lijken zodat meer mensen tot God zullen roepen. Dan kan er een geestelijke doorbraak komen waar veel gelovigen naar uitzien. «

Israëlische troepen zoeken dekking voor Syrische vliegtuigen (foto: GPO)

Niels van Driel

Thuis in Jeruzalem

Vijfentwintig jaar woonde Albert Groothedde samen met zijn vrouw Martha en hun vier kinderen in Jeruzalem. Hij werkte daar als Israëlwerker namens het Centrum voor Israël Studies. Op 1 augustus keerden zij terug naar Nederland. Een afscheidsinterview.

Hoe was het om als gezin in Israël te wonen en te werken?

Israël is een prachtig vakantie-land. Om er te wonen is soms een ander verhaal. De samenleving is hard, het conflict tussen Joden en Palestijnen is manifest en het warme weer bij tijden slopend. Tegelijkertijd voelden we ons bevoorrecht om uitgerekend in Jeruzalem te mogen wonen. Voor een theoloog is dat natuurlijk 'the place to be'. Gaandeweg zijn we ons ook echt thuis gaan voelen in Israël. Je leert de omgangsvormen beter duiden, dankzij de groeiende kennis van het land kun je je beter mengen in de

samenleving en ook wordt het land je eigen. Bij ons vertrek lieten we een grote groep vrienden en kennissen achter in Israël. Dat maakte het afscheid nemen niet gemakkelijk.

De kernwoorden van het CIS zijn luisteren, dienen en getuigen: hoe heb je daaraan handen en voeten kunnen geven?

Het kernwoord luisteren heb ik ingevuld door veel te studeren in Israël. Ik heb bijvoorbeeld een hele reeks vakken gevolgd aan het Schechter Instituut in Jeruzalem. Dat is een conservatief-Joodse rabbinenopleiding. Ik heb daar veel geleerd over het Jodendom en ook over de Joodse omgang met de Bijbel en de traditie.

We hopen dat het werkwoord dienen eerst en vooral tot uiting kwam door onze levensinstelling. We hebben geprobeerd om vanaf het begin onze harten open te stellen voor de 'locals'. Dat leverde veel mooie gesprekken en ontmoetingen op en andersom hebben we zo ook veel betrokkenheid en liefde ervaren.

Het CIS steunt ook heel concreet, als uiting van 'dienen', een aantal lokale projecten. Daarmee werken we indirect aan bijvoorbeeld het bevorderen van goed samenleven tussen Jood en Arabier en de bestrijding van (verborgen) armoedebestrijding.

Wat betreft het kernwoord getuigen; dat heeft alles te maken met je hele zijn. Als christen praat je niet alleen over Jezus, maar weerspiegel je ook Jezus – als het goed is. Voor dat laatste is genade onontbeerlijk. Gelukkig kunnen we zeggen dat ook ons 'zijn' in Israël regelmatig aanleiding gaf tot vragen en getuigende gesprekken.

Onvergetelijk zijn in dit verband ook Bijbelstudies die ik mocht organiseren. Samen met Joodse en christelijke contacten bestudeerden we gedeelten uit het Nieuwe Testament. Tijdens die Bijbelstudies heb ik meer dan eens gemerkt dat het Woord en de Geest krachtig getuigen. Daarvan ben je, ook in Israël, afhankelijk.

Hoe breed waren je contacten? Kun je iets vertellen over je contacten met liberalen, orthodoxen, ultra-orthodoxen en seculieren?

Als CIS hebben we contact met allerlei verschillende Joden. Op organisatorisch niveau hebben we vooral contact met

conservatieve Joden. Dat zijn Joden die je theologisch grofweg kunt positioneren tussen liberale Joden en orthodoxe Joden. Zij hechten waarde aan de Joodse traditie en de Joodse manier van leven (zoals orthodoxe Joden), maar verhouden zich ook redelijk ontspannen tot de moderne samenleving (zoals liberale Joden).

Op persoonlijk vlak had ik ook geregeld contact met orthodoxe Joden. Met hen zijn er overeenkomsten op bijvoorbeeld ethisch gebied of als het gaat om de Schriftopvatting. Een orthodoxe Jood benadert een christen en het christendom vaak wel met wat meer argwaan.

Liberale Joden zijn het minst dogmatisch en staan daarom van nature eerder open voor bijvoorbeeld de interreligieuze dialoog. Omdat het geloof voor veel liberale Joden soms wel heel vrijblijvend is, vond ik dat werkinhoudelijk gezien een iets minder interessante doelgroep.

Seculiere Joden ontmoet je in Israël vooral in Tel Aviv en omgeving. Ook zij vormden voor het CIS, als theologisch instituut, geen directe doelgroep. In het dagelijkse leven ontmoette ik natuurlijk wel regelmatig seculiere Joden. Het is een groep die spiritueel opvallend vaak zoekend is en op allerlei manieren zingeving uitprobeert. Vanuit die houding proef je bij hen ook wel belangstelling voor Jezus.

Had je naast relaties met Joden ook contacten met Arabische Israëli's en Palestijnen?

Jazeker. Wij hebben altijd geprobeerd om de ander, wie het ook is, als medemens, als medeschepsel te blijven zien. We groetten de Arabische caissière in het Arabisch, namen vaak

Onvergetelijk zijn de gezamenlijke Bijbelstudies over het Nieuwe Testament

de Arabische bus – wat een Jood niet snel zou doen – en gingen geregeld naar Bethlehem. Dit laatste vertelden we niet tegen onze Joodse burens. Een aantal van hen kon daar niet goed mee omgaan. Zij zagen in elke Arabier een terrorist – wat vanuit hun biografie te verklaren is.

Ik voelde en voel een bijzondere betrokkenheid op christelijke Arabieren. Met hen deel je het geloof in Jezus Christus. Dat geeft een band. Vaak begon ik daarom een praatje als ik een Arabier ontmoette met bijvoorbeeld een kruisje om zijn nek. Dat leidde in sommige gevallen tot leuke contacten. Trouwens, ook veel niet-christelijke Arabieren heb ik leren kennen als fijne, warme mensen. In oktober, aan het begin van de onlusten tussen Israël en Hamas, heb ik bewust ook enkele Arabische contacten een berichtje gestuurd waarin ik aangaf voor hen te bidden om vrede.

Albert Groothedde in Elon Moreh tijdens een opname van De Verkenners

Wat zie je als de oogst van 5,5 jaar leven en werken in Israël voor de band tussen de kerken en het joodse volk?

De resultaten van het werk zijn slecht meetbaar. Ik kan je bijvoorbeeld niet op een briefje geven hoeveel mensen tot geloof zijn gekomen – iets wat opvallend veel mensen in Nederland graag willen weten. Dat het werk, ook als het daarom gaat, niet vruchteloos was, weet ik wel. Dat is bemoedigend!

Meetbaarder is de output naar Nederland toe. Ik heb tal van artikelen, columns en andere bijdragen geschreven. Martha en ik hebben samen meer dan tachtig video's voor kinderen gemaakt (zie www.deverkenners.info). Samen met Joodse auteurs heb ik verder een aantal mailprojecten opgezet voor Nederlandse christenen.

Ik kijk ook met plezier terug op de tientallen lezingen die ik in Jeruzalem heb mogen verzorgen voor Nederlandse groepen. Ik heb goede hoop dat bij sommigen – en hopelijk via de Verkenners-video's ook bij jongeren – hiervoor de interesse voor Israël en het Joodse volk is aangewakkerd en dat het hen stimuleert om zich verder te verdiepen in de onopgeefbare verbondenheid tussen de kerk en het Joodse volk.

Is bekend wat je nu gaat doen?

Mijn contract bij het CIS loopt tot eind november. Samen met bestuur en directie kijken we of het mogelijk is dat ik parttime bij het CIS betrokken kan blijven. Daarnaast hoop ik de komende periode de predikantsmaster aan de Protestantse Theologische Universiteit af te ronden. Wat daarna volgt is aan God. De regie van ons leven ligt in Zijn handen. Het is rustgevend om Hem te volgen. «

Familie Groothedde in Akko

Zicht op de tempelberg vanuit het zuiden (foto van de auteur)

Verwoesting en verlossing van Jeruzalem

Jezus spreekt de hiernaast afgedrukte woorden in de tempel, waar Hij het volk onderricht geeft (Lucas 20:1). Hij voorziet de verwoesting van de stad, maar kijkt ook daaraan voorbij naar 'jullie verlossing': de bevrijding van Jeruzalem.

Zoals eens Jeremia de opdracht kreeg om in de poort van de tempel de verwoesting van het land en de ballingschap van zijn bewoners aan te kondigen (Jeremia 7), zo doet Jezus dat hier, nadat Hij eerder al de handelaars uit de tempel had weggejaagd met een citaat uit Jeremia 7: 'jullie hebben er een rovershol van gemaakt' (Lucas 19:46). Het oordeel concentreert zich op de stad Jeruzalem: terwijl Jeremia zei dat 'heel het land tot verwoesting (*erēmōsis*) zal worden' (Jeremia 7:34, letterlijke weergave van de Griekse Septuagintavertaling), voorziet Jezus de 'verwoesting (*erēmōsis*) van de stad'.

Wanneer die tijd aanbreekt, kun je volgens Jezus beter wegtrekken uit Jeruzalem, de stad niet binnengaan wanneer je nog op het land bent. Maar in het oordeel over de stad wordt heel het land meegezogen: 'het land zal in diepe ellende verkeren.' De geschiedenis herhaalt zich, er komt een tweede ballingschap.

Afwijzing

Als reden voor dit oordeel noemde Jezus eerder in het evangelie van Lucas het niet

herkennen van de tijd van Gods ontferming (Lucas 19:44). Wanneer je Lucas en Handelingen als één doorgaande vertelling leest, valt op hoe Jeruzalem steeds vijandiger wordt richting het evangelie. In Lucas 19 is het de tempelélite die Jezus wil doden, terwijl het volk aan zijn lippen hangt (zie ook 21:38). Wanneer Hij voor Pilatus staat, roept het volk mee: 'Weg met Hem' (Lucas 23:13-18), maar niettemin is er ook een grote volksmenigte die weeklaagt als Jezus naar Golgota wordt geleid (23:27).

Ook in Handelingen is het eerst vooral de elite van Sadduceeën en hogepriesters die zich keert tegen de apostelen (Handelingen 5:17). Maar wanneer Paulus met Pinksteren in Jeruzalem is om daar offers te brengen en Joden uit Asia een kwaad gerucht over hem verspreiden, probeert het volk hem te lynchen; de menigte roept opnieuw 'Weg met hem' (21:36). Als de soldaten hem uit het gewoel hebben gehaald en hij vanaf de trappen van de Antoniaburcht, op de hoek van het tempelplein, de menigte nog eenmaal toespreekt, vertelt Paulus dat hij na zijn

terugkeer uit Damascus in de tempel Jezus had gezien, die had gezegd: 'Haast je en vertrek meteen uit Jeruzalem, want ze zullen van jou geen getuigenis over Mij aanvaarden' (Handelingen 22:18).

Vorbij het oordeel

Maar Jezus spreekt niet alleen woorden van oordeel. Hij spreekt ook over 'jullie verlossing'. Die woorden spreekt Hij niet tot heidenchristenen in Rome of Korinthe, maar tot het Joodse volk dat in de tempel naar zijn onderricht luistert. 'Verlossing' (*apolutrōsis*) herinnert aan Lucas 2:28, waar staat dat Hanna sprak over Jezus met 'allen die uitzagen naar de bevrijding (*lutrōsis*) van Jeruzalem'. Vorbij het oordeel, na de tijd van de heidenen, is er herstel. Niet alleen de straf (letterlijk: 'dagen van vergelding') is een vervulling van 'alles wat geschreven staat', ook de 'tijd van herstel van alle dingen' is door de heilige profeten voorgezegd (Handelingen 3:21).

Plaats van herstel

De spannende vraag voor christenen van-

samen luisteren

Wanneer jullie zien dat Jeruzalem door leger troepen omsingeld is, weet dan dat de verwoesting van de stad nabij is. Wie in Judea is moet dan de bergen in vluchten, wie in Jeruzalem is moet er wegtrekken, en wie op het land is moet niet naar de stad gaan, want in die dagen wordt de straf voltrokken, waardoor alles wat geschreven staat in vervulling zal gaan. Wat zal het rampzalig zijn voor de vrouwen die in die tijd zwanger zijn of een kind aan de borst hebben! Want het land zal in diepe ellende verkeren, en een zwaar vonnis zal de bevolking treffen. De inwoners zullen omkomen door het zwaard of overal heen in gevangenschap worden weggevoerd, terwijl Jeruzalem vertrapt zal worden door heidenen, tot hun tijd voorbij is. [...] Wanneer dat alles staat te gebeuren, richt je dan op en hef je hoofd, want jullie verlossing is nabij!' (Lucas 21:20-24, 28; NBV21)

daag is of de stichting van de staat Israël, 75 jaar geleden, al een vervulling is van dat beloofde herstel. De woorden van Jezus geven daar op het eerste gezicht weinig aanleiding toe. Hij geeft duidelijk aan welke tekenen de verlossing aankondigen: tekenen aan zon, maan en sterren, het wankelen van de hemelse machten, de verschijning van de Mensenzoon op een wolk. Jezus' tweede komst naar Jeruzalem zal het herstel van alle dingen inluiden, stelt ook Handelingen 3:21. Dan keren de ballingen terug uit alle windstreken, om met Abraham, Isaak en Jakob aan te liggen in het koninkrijk van God (Lucas 13:29).

Dat betekent niettemin wel dat het 'land' ook in de christelijke theologie van belang blijft. Op zijn minst in Lucas en Handelingen blijft het concrete land – Jeruzalem, Juda, de bergen eromheen – de plaats waar God niet alleen oordeelt, maar ook herstel brengt. Het is een door en door Joodse toekomstverwachting die we in Lucas en Handelingen aantreffen. En binnen die toekomstverwachting past ook dat mensen het herstel kunnen bespoedigen door tot inkeer te komen (Handelingen 3:19), gerechtigheid te betrachten en Jezus te erkennen als messias – dat laatste hoort er voor Lucas onlosmakelijk bij.

Rembrandt van Rijn, Jeremia treurend over de verwoesting van Jeruzalem (1630), wikimedia commons

Arco den Heijer
(universitair docent Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit Utrecht en deputaat Kerk en Israël)

Werkelijke bevrijding

Het uitbreken van een nieuwe oorlog, vijftig jaar na de Jom Kippoer-oorlog, laat zien dat werkelijk herstel van vrijheid en recht nog uitstaat. Onbeschrijflijk is het leed van vele Israëliëse families.

Hoe verwoestend een Israëliësch vergeldingsoffensief zal zijn in de Gazastrook, is op het moment dat ik dit schrijf (9 oktober) nog niet te overzien. Deze doorgaande cyclus van geweld is bepaald niet overeenkomstig de lijn van Lucas. Als we de trouw van God ergens kunnen aanwijzen, is het in de Joodse organisaties en individuen die zich in Israël blijven inzetten voor vrede, recht en medemenselijkheid..

Met hen zien we uit naar de werkelijke bevrijding van Israël, in de stille hoop dat steeds meer Joden ontdekken dat Jezus een profeet was zoals Mozes en Jeremia, en meer dan dat. «

Gespreksvragen:

1. Ook de lofzang van Zacharias (Lucas 1:67-79) spreekt uitgebreid over de redding die de profeten beloofd hadden. Welke aspecten van redding kom je daar tegen? In hoeverre is dit met Jezus' komst al vervuld?
2. Pak Jeremia 7 er nog eens bij en kijk welke overeenkomsten en verschillen je ziet met de prediking van Jezus (naast wat ik hierboven al genoemd heb).
3. Jezus verwachtte dat zijn generatie niet verdwenen zou zijn wanneer alles wat Hij aankondigde zou gebeuren (Lucas 21:32). Stad en tempel zijn inderdaad in 70 n.Chr. verwoest, maar de 'tijden van de heidenen' duren maar voort. Hoe ga je om met dat gegeven?

Van loofhut naar luchtalarm

In deze eerste bijdrage wil ik u meenemen naar onze eerste ervaringen in Israël. Op 2 oktober stapten we uit het vliegtuig op Ben-Goerion, niet wetend wat er voor ons lag. Toch weten we dat we juist in deze tijd ook hier willen zijn.

We kwamen midden in het Loofhuttenfeest aan. De kinderen (Willemieke, 12 jaar; Niels, 10 jaar; Jan-Arie, 9 jaar en Lianne, 6 jaar) genoten van het leven in de loofhut. Slapen in de loofhut was nog een stap te ver, omdat mijn vrouw Lianne en ik een goede nachtrust belangrijk vonden in deze periode. Maar overdag hebben we heel wat keren in de loofhut gegeten. En na de maaltijd lezen we gedeeltes uit de Bijbel die gaan over het Loofhuttenfeest (Lev. 23:33-43; Neh. 8:14-19; Joh. 7). Een loofhut is geen stevig huis en het paste daarom ook goed bij onze ervaring nadat we net verhuisd waren naar een nieuw land. In de loofhut voel je hoe kwetsbaar je bent als mens. Het laat ons ook zien dat we op reis zijn.

Schuilkelder

Zaterdag 7 oktober zouden we onze eerste sabbat vieren. Rond 8:30 uur hoorden we het luchtalarm afgaan. We hadden gelijk door dat het serieus was, want op sabbat wordt er geen oefening gehouden. Tijdens het tweede alarm maakten we kennis met onze nieuwe burens. Zij vertelden hoe de schuilkelder werkte. Omdat we nog zo kort in het land waren, hadden we ook nog geen nieuwsapps, maar al vrij snel hadden we door dat er iets bijzonders aan de hand was. Tegelijk hadden we toen nog geen idee van de omvang van de aanslagen. Stukje bij beetje kwam er in de uren en dagen erna steeds meer nieuws over wat er werkelijk was voorgevallen. Dat laat zich met geen pen beschrijven. En al snel werd de vergelijking gemaakt met de oorlog in 1973 waar

Israël ook compleet verrast was door wat er gebeurde. In de dagen na de aanslag waren we zelf ook nog druk bezig om dingen op orde te krijgen. We hadden bijvoorbeeld nog geen noodvoorraad water in huis, terwijl het water in de supermarkt al snel uitverkocht was. Heel veel mensen stuurden ons berichten om te horen hoe het met ons ging. We moesten overleggen met het CIS hoe het stond met ons welzijn en onze veiligheid.

Bewaarder van Israël

Tegelijkertijd hebben veel mensen voor ons als gezin gebeden. We hebben ervaren dat de Bewaarder van Israël niet sluimert en niet slaapt. Voor ons is het dan – op dit moment – ook geen vraag of we moeten blijven. We weten ons geroe-

pen om hier aanwezig te zijn en verbonden te zijn met Israël. Die verbondenheid is er niet alleen op de mooie dagen, maar ook op de dagen dat het moeilijk is. Juist nu willen we de opdracht van het CIS om 'luisterend, dienend en getuigend' aanwezig te zijn in Jeruzalem concreet gestalte te geven.

In deze tijd van oorlog en diepe verdeeldheid willen we zoeken naar de vrede, de shalom van Jeruzalem en van heel Israël. Voordat we vertrokken was dit ons verlangen al en het heeft zich de afgelopen tijd alleen maar verdiept. Tegelijk voel je ook dat we als mensen zoveel tekortkomen om die vrede te bereiken. Daarom zien we biddend en verlangend uit naar de vrede en genade van de Heere Jezus over alle mensen in dit land! «

Lieuwejan van Dalen

Vergeeten rijkdom

Wie iets van de Bijbel afweet, beseft dat er een 'gat' van vier eeuwen zit tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament. Na de profeet Maleachi bleef het honderden jaren stil, totdat Johannes de Doper zijn bediening onder de mensen begon. Deze eeuwenlange stilte betekende echter niet dat er in deze periode niets geschreven werd. Integendeel, er ontstond een stroom van geschriften, waarnaar Daniël De Waele onderzoek heeft gedaan. Zoals de ondertitel van zijn boek *Vergeeten rijkdom* zegt: Joodse wereldliteratuur uit de klassieke oudheid.

Men kan zonder twijfel van een 'geslaagd auteur' spreken als iemand in enkele jaren drie studieboeken publiceert. Naast *Vergeeten rijkdom* (2022) schreef De Waele ook *Ontluikend christendom* (2021) en *Godenschemering* (2023), samen goed voor ca. 1250 pagina's aan studiemateriaal over de Joods-christelijke wereld. *Vergeeten rijkdom* beveel ik graag aan, want De Waele schrijft met kennis van zaken!

Divers

De geschriften die De Waele de revue laat passeren zijn divers. Ze stammen uit de verschillende tijdperken na de Babylonische ballingschap: de Perzische, Hellenistische en Romeinse periode. Een greep uit de stroom aan geschriften brengt meteen de diversiteit aan het licht: de Septuaginta, apocriefen, pseudepigrafen, de Dode Zeerollen, rabbijnse werken zoals de Misjna, Tosefta, Talmoed, en tevens Griekstalige werken uit de diaspora.

Kortom: een bonte verzameling van verhalen, levensbeschrijvingen, parafaserende commentaren op Bijbelgedeelten, brieven, spreuken en hymnen. Er gaat een wereld voor je open als je *Vergeeten rijkdom* leest. Alleen al Flavius Josephus is een stem die gehoord moet worden. Als Jood in Romeinse dienst beschreef hij de Joodse geschiedenis en de gebeurtenissen in Judea en Jeruzalem tijdens en na Jezus' leven op aarde. Josephus is een bron die helpend kan zijn bij de uitleg van de Schriften. De Waele vertelt wie hij was en wat hem dreef.

Nodig

De werken die De Waele introduceert, wekken interesse, plezier en afkeer op. Soms wordt duidelijk hoe 'dun' de scheiding

is met de Bijbelboeken die wij kennen. Het blijft interessant waarom sommige geschriften wel en andere niet in de canon terecht zijn gekomen. Vaak is het vermakelijk om te lezen hoe men in andere tijden dacht en deed. Maar is niet iedereen een 'kind van z'n tijd'?

Er zijn ook momenten waarop ongeloof opkomt, bijvoorbeeld als je leest hoe Adam en Eva hebben geleefd na de zondeval volgens het geschrift *Vita Adae et Evae*. Bij herhaling wordt Eva neergezet als de schuldige van alle ellende, waardoor Adam als slachtoffer wordt gepresenteerd – en de vrouw als bron van het kwaad in de wereld.

Nieuwe Testament

Het is echter nodig om dit soort geschriften te leren kennen, bijvoorbeeld om te kunnen begrijpen waarom in het Nieuwe

Testament staat dat de aartsengel Michaël met de duivel twistte over het lichaam van Mozes (Judas 9). Of om te kunnen verstaan wat en over wie Henoch, 'de zevende vanaf Adam' (Gen.5:21-24), profeteerde (Judas 14-15). Dat zijn namelijk dingen die uit de apocriefen komen. Een exegeet die de Schriften goed wil interpreteren, kan en wil hier niet omheen! «

N.a.v. Daniël de Waele, *Vergeeten rijkdom. Joodse wereldliteratuur uit de klassieke oudheid*, KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht 2022, 352 blz., € 26,99.

Niels van Driel

Israël, een wereld apart

Predikant-hebraïcus Piet van Midden publiceert het ene boek na het andere. Ook zijn nieuwe boek over Israël is de moeite waard. De schrijver verklaart de hierboven genoemde hoofdtitel niet, de grimmige ondertitel *Een geschiedenis op leven en dood* maakt hij des te duidelijker.

Van dit boek valt veel goeds te zeggen, maar in het begin maakt Van Midden diverse onnavolgbare keuzes. Zo laat hij Israëls geschiedenis beginnen met de intocht in Kanaän. De roeping van Abraham komt pas op blz. 40 zijdelings aan bod. Even weinig overtuigend is de kadertekst over de Samaritanen, die volgens de auteur geen mengvolk mogen heten (31-32). Dat de ark werd ingezet in de heilige oorlog is een feit, maar voor de stelling dat dit 'vooral' de functie was, zijn de gegevens veel te schaars (22). Het schrijven van de geschiedenis van oud-Israël noemt Van Midden een waagstuk. Zelf heeft hij niet de pretentie 'de enige algemeen geldende opvatting te bieden' (21). Aanbevelenswaardiger vind ik voor oud-Israël *A Biblical History of Israel* (2015) van Provan, Long en Longman.

Noodzaak

De vraagtekens verdwijnen bij het verder lezen. Van Middens kracht ligt in onderhoudend geschreven, informatieve teksten vol anekdotes. De beknoptheid is ook een pluspunt, al hadden de overgangen hier en daar wel wat minder springerig gemogen. Van Midden behandelt allerlei aspecten van Israël: natuur, geografie, bevolking, religieuze richtingen, economie – en vooral veel geschiedenis.

De auteur signaleert vooraf zelf dat zijn boek vanuit een zekere sympathie voor Israël is geschreven. Na eeuwen van diaspora, antisemitisme, rechtsongelijkheid, pogroms en uiteindelijk de Holocaust is Van Midden van mening dat de staat Israël er moest komen – en nog altijd hoogstnoodzakelijk is.

Veroordeeld tot oorlog

Sympathie voor Israël betekent voor Van Midden niet dat hij zijn ogen sluit voor de interne verdeeldheid en verrechtsing in dat land. Een open oog heeft hij ook voor gewone Palestijnen, die van hun leiders weinig goeds hebben te verwachten. De verhoudingen tussen Palestijnen en Joden zijn duurzaam ontwricht. Van Midden ziet de internationale gemeenschap als medeverantwoordelijk voor het conflict tussen Israël en Palestijnen. Beide groepen werden landbeloften gedaan, in grotendeels hetzelfde gebied. Het was in 1948 bekend dat het einde van het Britse Mandaat over Palestina inhield dat de bevolking tot een (burger)oorlog werd veroordeeld. Het woord '*Der Feind macht uns zum Volk*' van Theodor Herzl over de Joden, werd ook waarheid voor de Palestijnen. Als vluchtelingen en verjaagden, ook uit Jordanië en Syrië, werd hun de Palestijnse identiteit 'opgedrongen'. De gewone man werd nationalistisch en

ging zich Palestijn voelen (106, 119). De Oslo-akkoorden uit de jaren negentig resulteerden voor de Palestijnen zelf in een broederoorlog. Een eerste en een tweede Intafada volgden.

Daaromheen waren de Suez-oorlog, de Zesdaagse oorlog en de Jom Kippoer-oorlog een regionale realiteit. Ook na de eeuwwisseling was gewapende vrede vaak het meest haalbare. Israël is een samenlevingsvorm opgedrongen waarin veiligheid topprioriteit heeft.

Perspectief?

Er waren ook stappen naar vrede, met Egypte (1979), Jordanië (1994) en in de afgelopen jaren met de Abraham-akkoorden. Van Midden is niet hopeloos, maar ziet weinig reëel perspectief. De verhoudingen tussen Joden en Palestijnen zitten muurvast. De status van Jeruzalem ziet hij als onoplosbaar. De opkomst van Iran als kernmacht dreigt uit te monden in een nachtmerriescenario.

Zijns inziens kan een oplossing alleen uit de regio komen. In een samenwerking op grond van belangen tussen Arabische staten en Israël kan het Palestijnse probleem worden meegenomen. Zelf kunnen de Palestijnen hun problemen niet oplossen. Van Middens droom is gebaseerd op 'een welgemeende vorm van eigenbelang' (176). Het is altijd mooi als een dominee over een dosis nuchterheid beschikt. Daarnaast had ik nog wel iets willen lezen over verzoening (van onderop), voortvloeiend uit geestelijke motieven.

N.a.v. Piet van Midden, *Israël, een wereld apart. Een geschiedenis op leven en dood*, KokBoekencentrum, Utrecht 2023, 186 blz., € 22,50; e-book € 12,99.